
NA ZAČETKU JE BIL PREVOD

Majda Stanovnik: *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2005. (Zbirka »Studia litteraria«, izdaja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU)

Pravkar izdana knjiga Majde Stanovnik je prva monografija, ki se posveča vprašanju književnega prevajanja v slovenščino in si kot osrednji predmet postavlja prevodno književnost kot takšno in njen odnos do izvirne. Njena prelomna novost v slovenskem raziskovanju je v tem, da se ne ukvarja s prevodom kot instrumentom pri proučevanju medknjiževnostnih odnosov, vplivov, recepcije ipd., temveč z literarnim prevodom kot svojevrstnim fenomenom, ki ga je smiselno posebej osvetliti in opazovati v njegovi specifičnosti. Delo je rezultat večdesetletnega raziskovanja slovenskega literarnega prevoda z zgodovinskega in s sočasnostnega gledišča; nastalo je na osnovi različnih prispevkov, ki jih je avtorica večinoma objavila že prej in jih je zdaj predelane in dopolnjene zbrala in predstavila na takšen način, da učinkujejo kot smiselno povezana celota, iz katere se zarisuje zgodovina literarnega prevajanja v slovenščino.

Majda Stanovnik je v raziskovanju slovenske prevodne književnosti orala ledino, saj se do pred približno dvema desetletjema – takrat je bil predmet »Literarni prevod« uveden tudi v študijski program ljubljanske komparativistike – o tovrstnih problemih namreč ni kaj dosti razpravljalo, ne na Slovenskem ne drugje. Stoletna marginalizacija prevodnih vprašanj je sicer razločljiva s številnimi okoliščinami: najprej s tem, da je bilo spričo derivativne narave prevoda in posledično njegovega sekundarnega statusa v primerjavi z originalom dajanje prednosti izvorni produkciji samoumevno; pa s tem, da »modernost« raziskovalnih programov oz. aktualnost raziskovalnih problemov vsaj do neke mere narekujejo akademski trendi velikih kultur, ki se jim v njihovi samozadostnosti do nedavna ni bilo treba zanimati za vprašanja prevajanja. Obenem pa je dejstvo tudi to, da so prevodni pojavi lahko stopili pod raziskovalne žaromete – pa naj so jih ti osvetlili z zgodovinskega, teoretskega, deskriptivnega ali aplikativnega zornega kota – šele potem, ko je prišlo v literarni vedi in v jezikoslovju do velikih premikov, ki jih nastanek primerjalne književnosti in kontrastivne lingvistike sama še nista omogočala, temveč je bil takšen preboj možen šele takrat, ko sta tako literarna veda kot jezikoslovje začela z empiričnim proučevanjem literarnih besedil zaradi njihove literarnosti oz. besedilnosti same, tj. ko sta jih pričela obravnavati v luči njihovega dejanskega funkcioniranja v konkretnih komunikacijskih situacijah in v konkretnih kulturnih, zgodovinskih in družbenih kontekstih, npr. pri medkulturnem prenašanju, pri branju, pri njihovem izrabljanju in pragmatične namene itd. Spričo navedenega prevodni fenomeni šele sedaj zares stopajo v središče pozornosti, študije, ki skušajo, tako kot pričujoča, zarisati nacionalno zgodovino literarnega prevajanja, pa so še zmeraj precej redke in nikakor ni naključje, da zadevajo prej manjše kot večje književnosti in kulture, pa ne le zaradi sorazmerne obvladljivosti gradiva, marveč prav zato, ker je za manjše književnosti in jezike prevajanje z zgodovinskega in običajno tudi s sinhronega vidika pomembnejše. Skratka, ni prav mnogo narodov, ki bi se že lahko ponašali s podobnim dosežkom; pri-

čujoče delo se torej postavlja ob bok temeljnim študijam, kakršni sta npr. znana *Translating Ireland* Michaela Cronina (1996) in *Written in the Language of the Scottish Nation* Johna Corbetta (1999).

Knjiga *Slovenski literarni prevod 1550–2000* se začinja z uvodnim sumarnim prikazom epistemoloških okvirov prevodne refleksije in prevodnega raziskovanja nasploh in še posebej na Slovenskem, na koncu pa ji je dodana obsežna bibliografija. Jedro knjige se členi na dva vsebinska sklopa, in sicer: »Položaj, razumevanje in vrednotenje prevoda« in »Prevodna praksa: sosledja, variante, primerjave«. V prvem sklopu je v petih poglavjih predstavljena zgodovina prevajalske refleksije oz. odnos do prevodne književnosti na Slovenskem, kot ga je mogoče rekonstruirati iz različnih besedil, v katerih so posamezni avtorji omenjali prevodna vprašanja oz. razglabljali o odnosu med izvorno in prevodno književnostjo, pogosto, kot npr. Trubar, v komentarjih in spremnih besedah k lastnim prevodom. Vseskoz so evidentirani načini, kako so posamezni prevajalci svoje delo označevali, komentirana pa je tudi ostala slovenska prevodna terminologija, kakor se je ob literarnem prevodu pojavljala in uporabljala. Obenem so prikazani kulturnozgodovinski konteksti, v katerih so izbrani prevodi nastali, pri čemer avtorica upošteva ustrezne sociolingvistične in socioliterarne vidike teh kontekstov, za obdobje po drugi svetovni vojni pa predstavi tudi prevodno politiko, časovno dinamiko izhajanja prevodov ter njihovo provenienčno in zvrstno tipologijo v založniški luči. V pretres je vzela tudi nekatere bibliografske popise in nekatere temeljne preglede slovenske literarne zgodovine – od Pohlina in Čopa do Šlebingerja in Kidriča – in jih proučila glede na to, kakšno mesto odmerjajo prevodni književnosti in, kjer je bilo mogoče, glede na to, kakšen odnos do izvorne ji pripisujejo.

Poglavja tega sklopa obravnavajo posamezna obdobja slovenske literarne zgodovine, začeni z dobo protestantizma. Reformatorji s Trubarjem na čelu v glavnem jasno ločujejo med izvorno in prevodno književnostjo in ju pojmujejo kot komplementarni, medtem ko pozneje, v obdobju razsvetljenstva in romantike, prevodi niso pojmovani diferencirano, temveč kot del izvorne književnosti, kot je mogoče razbrati med drugim iz razmerja med prevodi in izvornimi besedili v *Pisanicah* in iz Linhartovega postopanja pri ustvarjanju iger *Županova Micka* in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, ki sta obe svobodno predelani po nemški oz. francoski predlogi. Avtorstvo prevodov je po statusu izenačeno z avtorstvom izvornikov tudi pri Koseskem, ki je bil v odnosu do predlog močno prirejevalski, in pri sodelavcih *Kranjske Čbelice*, vključno s Prešernom, med prepesnitvami katerega je najbolj znana Bürgerjeva *Lenora*; to pesem je l. 1847 tudi vključil v *Poezije* in je, kot kaže, rezultat njegovih priprav na pisanje balade, v katerem se je uril prav s prevajanjem izbranega besedila, enako kot se je pozneje v epskem pisanju »vadil« s prevajanjem Byronove *Parizine*.

Do drugačnih pogledov na razmerje med izvorno in prevedeno književnostjo je prišlo s Trdino, Levstikom in Stritarjem, ki so prevodno književnost spričo programskega stremljenja po tem, da se spodbudi razvoj domače literature, pojmovali pretežno kot tekmičo slednji in kot zaviralco njenega razvoja; zato naj bi bil, po Stritarjevem mnenju, izbor besedil za prevajanje selektiven in omejen na takšna, ki bi bila kompatibilna s ciljno kulturo. Preseganje tega, z današnje perspektive docela neracionalnega stališča, in nov vzpon prevodne dejavnosti sta bila mogoča šele v obdobju moderne, ko so Ivan Prijatelj, France

Kidrič in predvsem Anton Ocvirk utemeljili vlogo prevoda v domači književnosti in opredelili razmerje med izvorno in prevodno produkcijo, v katerem ima slednja vlogo pospeševalnega in bogatitvenega elementa, ki obenem omogoča produktivno vpetost domače književne produkcije v mednarodno. Pozitivno vrednotenje funkcije prevoda se je začelo krepiti posebno po drugi svetovni vojni, ta trend pa se nadaljuje še danes. Krivulja, ki jo lahko razberemo iz predstavitve Majde Stanovnik, kaže, da vloga prevoda v slovenski književnosti iz obdobja v obdobje narašča – enkrat bolj, drugič manj strmo –, z izjemo dela druge polovice devetnajstega stoletja, ko se usloči spricho omenjenega odklonilnega odnosa do prevoda.

Drugi sklop, ki se deli na tri osrednja poglavja in več podpoglavij, vsebuje analitičen prikaz prevodne prakse na Slovenskem; v njem se avtorica ukvarja s slovenitvami iz različnih obdobij, od prevodov bibličnih besedil v obdobju reformacije do romantične prevajalske prakse z Bürgerjevo *Lenoro* in Byronovima *Parizino* in *Mazepo* pa do poznejših prevodov *Jevgenija Onjegina*, *Hamleta*, vse do modernih slovenitev Kafke, Carrollove *Alice*, limerikov in drugih besedil. Na splošno je pozornost namenjena predvsem kanoničnim tekstom, kar je razumljivo, saj je glavni namen študije ta, da nakaže razvojno linijo tiste vrste literarnega prevoda, ki je bil bistven za razvoj slovenske književnosti in celo za njeno polno konstituiranje. Takšna zastavitev problema v metodološkem pogledu zahteva najprej nadrobno ukvarjanje z izbranimi besedili in razčlenjevanje konkretnih prevodnih postopkov, kolikor se nam skozi kaže prevajalčevo pojmovanje bistva lastne dejavnosti, njegova avtorefleksija in avtopoetika na splošni ravni, na specifični pa funkcija, ki jo je namenil danemu besedilu v ciljni kulturi – prek katere je včasih mogoče prepoznavati tudi globalnejše literarne, jezikovne in kulturne načrte in programe –, in seveda njegova interpretacija danega besedila. Avtorica se v svojih minucioznih filoloških in obenem primerjalnodiskurzni analizah besedil v različnih jezikih, vključno z analizo intralingvalnih prevodov *Brižinskih spomenikov*, nikoli ne zadovolji z ugotavljanjem mikronivojskih razmerij med prevodom in izvornikom samih na sebi – ki nam s stališča zgodovine literarnega prevoda najbrž ne bi povedala prav veliko –, temveč se z njimi ukvarja ob nenehnem upoštevanju besedilne makroravnini, kolikor nam ta odnos omogoča spoznavanje prevoda v njegovem konkretnem literarnozgodovinskem kontekstu, in sicer tako s stališča okoliščin, v katerih je nastal, kot glede na njegovo morebitno besedilno učinkovanje. V obravnavo vselej priteguje medbesedilne navezave, retro- in prospektivne, pri čemer ne gre za proučevanje vplivov kot v klasični komparativistiki, temveč za ugotavljanje intertekstualnih odnosov in odmevov, ki razkrivajo sprepletenost in soodvisnost slovenske izvirne in prevedene književnosti. Iz obravnave se jasno pokaže, da v slovenski literaturi odločno prevladuje podomačitveni prevod, v nekaterih obdobjih pa celo priredbeni prevod, kar je razumljivo, in sicer na začetku, pri protestantih, zato, ker je bil njihov primarni namen ta, da bi s pomočjo prevoda omogočili kar najširšo dostopnost sporočil, zapisanih v temeljnih verskih besedilih; pozneje – in v mnogih primerih še danes – pa se privilegiranje podomačitvene funkcije prevoda pred potujitveno kaže kot naravna opcija zato, ker so prevodi pogosto imeli vlogo funkcionalnih nadomestkov za izvirične in pospeševalce domače ustvarjalnosti.

Delo Majde Stanovnik zarisuje predvsem podobo zgodovine literarnega prevajanja v slovenščino; ko pa sledimo razvoju prevodne prakse in odnosa do

nje, lahko na številnih mestih uvidimo, kako so nazori in pogledi iz preteklosti danes aktualni. Zanimivo je že to, da so bistvo prevajanja kot medkulturnega prenašanja in njegov pospešitveni potencial za domačo književnost pogosto najbolje razumeli tisti, ki so se dejansko poskušali tudi kot prevajalci, npr. Ivan Prijatelj, Josip Vidmar in še prav posebej Trubar. Slednji je vselej izhajal iz prepričanja, da so prevodi potrebni, saj bodo »lubi Slovenci« vseh slojev le tako lahko razumeli božjo besedo, in ti povsem pragmatični in prizemljeni pogledi, priprti na trdno programsko osnovo, so usmerjali njegove profesionalne odločitve. Nasploh je Trubar prav poseben fenomen, ob čigar delu bi bilo mogoče preverjati postulate sodobnih teorij prevajanja. Kot človek dejanja, ki je slovensko prevajanje utemeljil, je postopal karseda premišljeno in se o določenih načelnih vprašanjih, ki se brez pravega haska skoz zgodovino prevodne refleksije ponavljajo že od antike dalje, sploh ni spraševal, kot so se pozneje nekateri drugi slovenski avtorji; tako kot njegovega vzornika Luthra ga recimo ni zanimal problem prevedljivosti in neprevedljivosti med naravnimi jeziki, pač pa se je profesionalno poglobil v zakonitosti samega prevajanja in pri svojem delu aktiviral vse potrebne prevajalske kompetence: ob določitvi naslovnika je jasno opredelil funkcijo, ki naj bi jo slovenski prevodi izbranih verskih besedil imeli, in zavest o njej je vseskoz usmerjala njegovo delo; poznal je težave, kot sta npr. nerazumljivost izhodiščnega besedila in siromašnost ciljnega jezika; vedel je, da mora prevajalec temeljito poznati izhodiščni jezik in izhodiščno besedilo ter ciljni jezik in da različne literarne oz. besedilne vrste in zvrsti zahtevajo različno ravnanje; zavedal se je pomena enotne terminologije in terminološke kontinuitete in seveda prevajalčeve odgovornosti, ki jo je z navajanjem svojega imena tudi izrecno prevzemal. Trubarjevo prevajalsko postopanje in njegova prevodna razmišljanja so še en dokaz za to, da sta intuicija in avtorefleksija pri dobrih prevajalcih izjemno pomembni in da teorija prevajanja dejansko predvsem popisuje in sistematizira načela, po katerih so dobri prevajalci vedno delali.

Pričujoča monografija nazorno kaže, da je bil za slovensko književnost in za slovenski jezik intenziven stik z drugimi književnostmi, katerega rezultat so prevodi, izjemno formativnega pomena. Prevodno razmerje je bilo značilno za številna temeljna književna dela v vseh obdobjih od reformacije dalje. Nena zadnje se je večina slovenskih klasikov – od Prešerna do Stritarja in Cankarja – vsaj kdaj pa kdaj iz tega ali onega razloga poskušala tudi v prevajanju, nekateri med njimi so se izrazito uveljavili prav kot prevajalci, npr. Linhart, v posameznih primerih pa je njihovo prevodno ustvarjanje po teži in pomenu primerljivo z izvirnim, npr. pri Župančiču. Vsekakor bi bil korpus literarnih besedil v slovenščini precej drugačen, če v njem ne bi bilo npr. Bürgerjeve/Prešernove *Lenore*, Homerjevih/Sovretovih *Iliade* in *Odiseje* ali Shakespearjevih/Župančičevih iger. Brez prevodov bi bila drugačna tudi slovenska izvorna besedila – kolikor bi jih pač bilo. In korenito drugačna bi bila naš jezik in kultura. A kljub temeljni odvisnosti od prevodov in kljub temu, da je slovensko kulturo mogoče opredeliti kot izrazito prevodno kulturo, razmerje do literarnega prevoda, kakršno se je skoz stoletja oblikovalo pri tvorcih književnosti v slovenščini, doslej pravzaprav sploh še ni bilo raziskano.

Knjiga Majde Stanovnik, ki to vrzel v veliki meri zapolnjuje, je svojevrstna nova slovenska kulturna zgodovina. Prek analize odnosa do drugega, ki zaznamuje vsakršno refleksijo o prevodnih vprašanjih in seveda vsako prevodno

dejanje, avtorica odločno začrta nelinearen razvoj zgodovine literarnega prevajanja na Slovenskem. Nedvomno bo pričujoča monografija služila kot referenčno delo mnogim rodovom raziskovalcev prevodnih vprašanj ter slovenske literarne in kulturne zgodovine nasploh, ki sta zdaj osvetljeni z nove perspektive: že drži, da je bila na začetku zmeraj beseda, toda v slovenski književnosti je bila ta, vsaj takrat, ko je z reformatorsko vehementno željo po širjenju božje besede začelo iti zares, prevedena.

Martina Ožbot

November 2005